

linier, mens Henrik Dethlefsen under overskriften »Søfolk, damp og faglig kamp« beskriver søfolkenes organisering. Økonomi, søfartskonjunkturer fragtrater og talmæssig udvikling er naturligt overladt til Hans Chr. Johansen.

Det er en umådelig spændende periode, der belyses. I starten var den præget af utallige provinsinitiativer med mindre lokale dampskibsrederier, ofte med direkte eksport til England. Initiativerne blev lokalt fulgt op med fjord- og bugt-rederier, der på det nærmeste støvsugede kystlandet landbrugsprodukter, alt for at lade dem eksportere med det lokale rederi mod vest.

Det varede imidlertid ikke mange år, før koncentrationen, symboliseret ved DFDS, betød, at dette rederi voksede sig stadig større, omlagde ruter til fordel for hovedstaden og centraliserede den vestvendte eksport. De lokale købmænd og eksportører mistede initiativet, blandt andet fordi kapitalkravene voksede så voldsomt. Større rederivirksomhed blev på det nærmeste en hovedstadsaktivitet.

Overgangen til dampskibe betød samtidig, at rutefart og fartplaner blev en del af hverdagen. Det betød også, at rederne ikke længere havde tid til at vente, til der var f.eks. vand nok i havnene til skibene. Alt det medførte en hektisk byggeaktivitet og moderniseringer af de gamle købstadshavne og skabelsen af anløbsanlæg langs fjorde og rundt om i de større eller mindre danske bugter. Også dette aspekt er belyst. Kort med angivelse af vanddybder viser, at der i Ebeltoft kun var 2,5 meter vand, og at havnen i Dragør kun tilbød 1,9 meter. De største dybder fandtes i København med 6,9 meter og i Århus med 5,7 meter. Tilsvarende kort fra 1919 demonstrerer overbevisende, hvilken kæmpeindsats der i de mellemliggende år var lagt i modernisering og uddybning af de danske havne, alt for at tilfredsstille udviklingens krav.

Effektiviteten betød, at konkurrencen blev så stærk, at det gamle småskibserhverv med jagter og galeaser ændrede karakter. De gamle sejlfartøjer måtte nøjes med at tage de laster, dampskibene ikke havde tid til at losse og laste.

Med i billedet hører også etableringen af det store udvandrerederi – nationens stolthed – Thingvallalinien, der endte med at blive overtaget af DFDS under navnet Skandinavien Amerika Linien. Det havde landets største skibe og var som sagt nationens stolthed, der først »kæntrede« efter nærværende binds slutning i 1930'erne. Nye store rederier kom til, der hævdede Dannebrog på verdenshavene. Her tænkes ikke mindst på ØK, der hurtigt fik en central betydning og som teknologisk innovator med dieselskibe skabte søfartshistorie.

Illustrationer, grafiske opstillinger og layout er en nydelse. Alt gør, at det er en fornøjelse at sidde med værket i hånden, og man må derfor ønske og håbe på, at værket må få stor udbredelse, for bogen indeholder analyser og beskrivelser, der er den direkte forudsætning for vort moderne samfund.

Henrik Fode

Steen Ousager: *Fra søjle til plan. Hudevad Radiatorfabrik A/S 1936-1996.* (Odense Universitetsforlag, 1996). 180 s., 250 kr.

I min lille lejlighed er der brede vindueskarmer med radiatorer under og et smalt badeværelse, hvor der også hænger en af slagsen. De er allesammen monteret med Danfoss-termostater. De fire under vinduerne er klassiske, buttede søjleradiatorer af mærket *Golf*, mens den på badeværelset hedder *Hudevad*. Skal man have en ny *Golf*, bliver det en Folkevogn, for Hollesens Fabrikker i København drejede nøglen om i 1980 efter uhelbredelig økonomisk sygdom. I 1930'erne, da radiatorer var et nyt fænomen, var Holle-

sen ellers førende i Danmark. Modsat Hudevad Radiatorfabrik A/S, der fra sin fødsel i 1936 måtte kæmpe hårdt mod de store og dominerende producenter. Det gode ved erhvervshistorien er, at den beriger vor hverdag på en måde, der kan gøre selv en søjleradiator nærværende. Det er derimod stadig muligt at udskifte min Hudevad planradiator med en ny, for fabrikken ligger fortsat og dominerer den østfynske landsbyidyl.

I anledning af aktieselskabets 60 års jubilæum er der blevet udgivet en smuk og gennemillustreret bog om fabrikken, dens historie, de fire generationer af familien Rasmussen, der har drevet den – og om opvarmningssystemer i almindelighed. Men virksomheden, som kan føre sin historie ikke 60, men 125 år tilbage, sættes undervejs ind i såvel en lokal som en bredere samfundsmæssig sammenhæng. Som så ofte i jubilæumsfremstillinger lægges vægten vel rigeligt på de fire generationer ejere/ledere på bekostning af den forretningsmæssige tænkning, der trods alt skabte vinderen i den danske radiatorindustri. Der måtte også gerne have været mere om samspillet med virksomhedens eksterne agenter: leverandører, kunder, konkurrenter osv.

På spørgsmålet om, hvem »den stærke smed« var, vil enhver ældre dansker pr. automatik svare Hans Rasmussen. Det var dog ikke smedeforbundets gamle formand, men en helt anden grovsmed af det navn, der grundlagde landsbysmedjen i Hudevad. Familien Rasmussen har fulgt den skik at kalde den ældste knægt Hans, så på helt amerikansk facon blev Hans Rasmussen I afløst af Hans Rasmussen II, som igen overdrog forretningen til Hans Rasmussen III. Han døde alt for tidligt i 1981, og virksomheden blev videreført af enken, den tyskfødte Ruth Rasmussen, som i en årrække havde fungeret som eksportchef. Hun opnåede at blive årets

erhvervskvinde i 1991 og overlod derpå tøjerne til den næstældste søn, Søren.

Søren Rasmussen får i bogens efterskrift den afsluttende bemærkning, som indeholder en lovprisning af Hudevadånden, faderen og især farfaderen, Hans Rasmussen II. Dennes motto pointeres: »Hver gang at nå det bedste, jeg formår, det er mit livs største arbejdsglæde«. Moderen nævnes ikke. Og det kunne der måske ellers have været god grund til, da det netop var hende, der ifølge fremstillingen organiserede virksomhedens internationalisering – tilsyneladende i konflikt med sin mand, Hans Rasmussen III – og siden fik banket eksportandelen op på 80% af afsætningen.

Det er kun godt halvdelen af bogen, side 70-178, der handler om Hudevad Radiatorfabrik A/S. De første 20 sider giver en ganske levende beskrivelse af opvarmningens historie fra arne til planradiator. Kapitlet bidrager tillige med et godt perspektiv på myndighedernes bagstræberiske opvarmningspolitik i efterkrigstiden. Der gives også en skitse af Hudevad og omegn samt af, hvordan Hans Rasmussen I+II udviklede virksomheden fra en traditionel landsbysmedje til producent af på den ene side kunsthåndværk og på den anden side komfurer og andet, der blev kimen til den senere overgang fra håndværk til industri. Der trækkes undervejs paralleller til Jørgen Finks arbejde med stationsby-industrialiseringen. Mellemkrigstidens liv i smedjen skildres levende – og således sættes scenen for den egentlige industrihistorie 1936-96.

Selve etableringsfasen er en rigtig iværksætter-historie: halvblind famler Hans Rasmussen II rundt i en verden af til dels ukendte forretningsmæssige faldgruber – ikke mindst bureaukrati og valutarestriktioner – og reddes så af samarbejdet med et par indflydelsesrige distributører, der i mange år delte ejerskabet af radiatorfabrikken med grund-

læggeren. Overtagelse af en værdifuld patentrettighed, organisatorisk oprustning, og så – da der for alvor var ved at komme fut i fabrikken – Anden Verdenskrig med råvaremangel og erstatningsproduktion. Efterkrigstidens byggeboom og siden hen internationaliseringen brolagde vejen til brancheførerskabet.

Man kunne nok fylde 1001 nat med den slags eventyr, og det er godt og nyttigt, at de bliver fortalt. Bogen giver endnu en brik til forståelsen af, hvordan »det industrielle Danmark« opstod og udviklede sig. En »tre procent af Grundfos« brik, som ikke kommer i dybden med forretningstænkning og -udvikling, og som totalt mangler et noteapparat. Men ikke desto mindre en læseværdig fremstilling af en god historie.

Kurt Pedersen

Gitte Kjær og Jørgen Burchardt: *NKT 100 år*. (NKT Holding A/S, 1998). 288 s.

I anledning af 100 års jubilæet i aktieselskabet »Nordiske Kabel- og Traadfabrikers« – i daglig tale NKT – er udarbejdet en omfattende fremstilling, der skildrer historien fra den unge ingeniør Hans Peter Prior 24 år gammel begyndte at fremstille kabler og ledninger helt frem til den nuværende koncerndannelse – der er en blandet bolchebutik bestående af vidt forgrenede aktiviteter inden for så forskellige områder som søkabler, rengøringsmaskiner, el-installationsmateriel m.v. Og undervejs har NKT – i hvert fald inden for de sidste 20-30 år – skiftet ham op til flere gange. Mange græsmarkeder er blevet opsøgt og betrådt, men lige så mange er blevet forladt igen.

Jubilæumskriftets første del skildrer det vokseværk, som firmaet oplevede i de første spæde barneår – nøje knyttet til Danmarks elektrificering – og som

førte til etableringen af et valseværk, et trådværk i Middelfart samt udviklingen af nye typer kabler og ledninger. Samtidigt indledte H.P. Prior samarbejde med grosserer Raffel, der tilhørte kredsen omkring Landmandsbanken. Dermed glippede ejerskabet, men Prior fik på bankdirektør Isak Glückstadts foranledning rettet op på sin økonomiske situation, idet han fik en ikke ubetydelig andel af firmaets overskud.

Forbindelsen til Landmandsbanken og dennes senere direktør Emil Glückstadt blev dog et bekendskab, Prior sikkert ville have været foruden, idet han som bekendt blev den store syndebuk i den store bankskandale. I bogen fortælles om baggrunden herfor: NKT undgik nemlig med nød og næppe et fjendtligt overtagelsesforsøg i 1918, hvilket foranledigede bestyrelsesformanden Emil Glückstadt til oprettelsen af Konsortiet af 24. april 1918, der skulle opkøbe kabelaktier og drive aktiepleje for at undgå lignende forsøg. Det blev Priors skæbne, og han måtte i 1923 trække sig som direktør for firmaet. Interessant nok fortælles, at man i datidens større erhvervsvirksomheder tilsyneladende ikke tillagde bestyrelsesarbejdet nogen særlig rolle, idet Glückstadt mente, at et årligt bestyrelsesmøde i NKT måtte være tilstrækkeligt!

Mens mellemkrigstiden og Anden Verdenskrig ikke var nogen nem periode for NKT, blev de gunstige konjunkturer med byggeboom fra slutningen af 1950'erne en fremgangsrig periode for firmaet. Mindre virksomheder inden for tilgrænsede produktområder (søm, trådværker m.v.) blev opkøbt. I fremstillingen redegøres i detaljer for en række af de mange søkabelprojekter, NKT medvirkede i – ikke kun i Danmark, men også i det store udland.

Anden del af fremstillingen beskæftiger sig med årene fra den første oliekrise bed sig fast og dermed åbenbarede